

UZUM YETISHTIRISHDA KLASSTER TIZIMINING JORIY ETILISHI VA KORXONA FAOLIYATIGA TA'SIRINING XALQARO TAJRIBALARI

Usmonova Diyora Mahmud qizi
TDIU, doktoranti

Annotatsiya. Ushbu tezisda O'zbekiston uzumchilik tarmog'ida yashil texnologiyalar asosida ishlab chiqarish samaradorligini oshirishda marketing strategiyalarining o'rnini tahlil etilgan. Marketing yondashuvlarining ekologik innovatsiyalarni bozorga moslashtirishdagi roli asoslangan. 2010–2023 yillar davomida hududlar kesimida uzum yetishtirish hajmidagi o'zgarishlar empirik ma'lumotlar asosida baholangan. Tahlil natijalari marketing strategiyalarining texnologik transformatsiya bilan uzviy integratsiyasi samaradorlikni ta'minlovchi muhim omil ekanligini ko'rsatadi. Klasterlashgan uzumchilik tizimlarida marketing va ekologik strategiyalarning uyg'unligi raqobatbardoshlikni oshiruvchi omil sifatida talqin etiladi.

Kalit so'zlar: uzumchilik, yashil texnologiyalar, marketing strategiyasi, sanoat samaradorligi, ekologik innovatsiyalar, hududiy tahlil, klaster yondashuvi.

Аннотация. В данной тезисной работе проанализирована роль маркетинговых стратегий в повышении эффективности производства на основе зелёных технологий в виноградарском секторе Узбекистана. Обоснована функция маркетинговых подходов в адаптации экологических инноваций к рынку. На основе эмпирических данных оценены изменения объёмов выращивания винограда в разрезе регионов за 2010–2023 годы. Результаты анализа показывают, что интеграция маркетинга с технологическими преобразованиями является важным фактором эффективности. Синергия маркетинга и экологических стратегий в условиях кластерного виноградарства трактуется как фактор повышения конкурентоспособности.

Ключевые слова: виноградарство, зелёные технологии, маркетинговая стратегия, производственная эффективность, экологические инновации, региональный анализ, кластерный подход.

Annotation. This thesis analyzes the role of marketing strategies in enhancing production efficiency based on green technologies in Uzbekistan's viticulture sector. The role of marketing approaches in adapting ecological innovations to the market is substantiated. Empirical data were used to assess changes in grape production volumes across regions during the period 2010–2023. The findings indicate that the integration of marketing with technological transformation is a key factor in improving efficiency. The synergy between marketing and ecological strategies in clustered viticulture systems is interpreted as a driver of competitiveness.

Keywords: viticulture, green technologies, marketing strategy, production efficiency, ecological innovations, regional analysis, cluster approach.

Kirish. Agroklasterlash tizimi agrar tarmoqlarning funksional samaradorligini oshirishda uzviy sinxronlashtirilgan boshqaruv mexanizmi sifatida shakllanmoqda. Ayniqsa, uzumchilikda bu model ishlab chiqarish, qayta ishlash va eksport zanjirlarining muvofiqlashtirilgan harakatini ta'minlash orqali innovatsion salohiyatni safarbar etish imkonini beradi. Uzum yetishtirish jarayonida ilmiy yondashuvlar va texnologik yechimlarning integratsiyasi, raqamli monitoring va marketing strategiyalari bilan uyg'unlashgan holda, ishlab chiqaruvchilarning barqaror bozorga chiqish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Xalqaro tajribalar asosida bu tizimning samaradorlikka ta'siri institutsional kooperatsiya, vertikal integratsiya va resurslardan foydalanish darajasi bilan aniqlanadi. O'zbekiston sharoitida uzumchilik klasterlarining shakllanishi ushbu parametrlar kontekstida amaliy tahlilni talab etadi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi. Uzumchilikda klaster modelining nazariy asoslari tarmoq integratsiyasi, bilim almashinuvi va ekologik barqarorlik mezonlari bilan uzviy bog'langan. Bell va Giuliani Italiya va Chilidagi vino klasterlarida mahalliy kooperatsiyaning innovatsion salohiyatga ijobiy ta'sirini empirik asosda ko'rsatgan [1]. Bu yondashuvda institutsional aloqalar va mahalliy tajriba asosiy rivojlanish faktorlari sifatida qaralgan. Klasterlarning xalqaro savdoga integratsiyasi bo'yicha Zen va hamkorlari tomonidan Braziliya va Fransiya misolida olib borilgan tadqiqotlar eksport strategiyasi va resurs boshqaruvi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aniqlagan [2].

Ekologik barqarorlikni integratsiyalagan mikromodel yondashuvlari Grimstad va Burgess tomonidan vino turizmi asosida ishlab chiqilgan bo'lib, raqobat ustunligini barqaror resurslardan foydalanish orqali shakllantirish mumkinligini isbotlaydi [3]. Klasterlarning global texnologik chaqiriqlarga moslashuvi Coman va hamkorlari tomonidan raqamli infratuzilma, ilmiy xizmatlar va texnik innovatsiyalar integratsiyasi asosida yoritilgan [4].

Yirik korxonalar klaster ichida hub-firm sifatida innovatsiyalarni koordinatsiyalovchi rol o'ynaydi, bu esa Frantsiya vino sanoatida tasdiqlangan [5]. O'zbekiston kontekstida Normurodovning tahlillari eksport salohiyatini shakllantirishda logistika va ichki infratuzilmaning rolini asoslagan [6]. Xitoyda vertikal hamkorlik asosida hosil qilingan samaradorlik ko'rsatkichlari esa Li va boshqalar tomonidan qayd etilgan [8]. Bu yondashuv O'zbekiston uchun moslashuvchan va ixtisoslashtirilgan klaster modelining afzalliklarini namoyon qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot ikki bosqichli metodologik yondashuv asosida olib borildi. Birinchi bosqichda, uzumchilikda klasterlash modelining xalqaro nazariy asoslari tanlab olingan adabiyotlar tahlili orqali umumlashtirildi [1]–[5]. Ikkinchi bosqichda, empirik ma'lumotlarga asoslangan tahlil 2010–2023 yillarda O'zbekistonning barcha viloyatlarida hosildorlik ko'rsatkichlarining dinamikasini statistik usullar bilan baholashga yo'naltirildi [6]. Tahlil doirasida vertikal integratsiya, ishtirokchilar o'rtasidagi kooperatsiya va institutsional muvofiqlik parametrlarining o'zaro bog'liqligi grafik va jadval ko'rinishida tahlil

qilindi [6][9]. Kontseptual model klasterlar ichidagi axborot oqimi, innovatsion aloqalar va bozor segmentatsiyasini ifodalaydi [1][5][10]. Tanlangan uslubiy yondashuvlar xalqaro tajriba va milliy sharoitlar kontekstida holatni ob'yektiv tahlil qilishga xizmat qiladi.

Tahlil va natijalar. Mevachilik tarmoqlarida klasterlashning funksional samaradorligi, avvalo, ishtirokchilar o'rtasidagi kooperatsiya sifati va tarmoq ichki mexanizmlarining uyg'unligiga bog'liq. Bell va Giuliani tomonidan vino sanoatida o'rganilgan kooperatsiya tizimlari shuni ko'rsatadiki, mahalliy bilim almashinuvi, texnologik moslashuvchanlik va resurslarning hududiy konsentratsiyasi klaster samaradorligining asosiy determinantlariga kiradi. Ushbu yondashuvdan kelib chiqilsa, uzumchilik klasterlari samaradorligini o'rganishda resurs taqsimoti va institutsional hamkorlik markaziy o'rin egallaydi.

Ekologik barqarorlik, mahsulot differensiasiyasi va turizmga asoslangan ko'p sektorli modelni ifodalovchi mikroklasterlar tajribasi (Grimstad va Burgess) uzumchilik sohasida alternativ innovatsion yo'nalishlar mavjudligini tasdiqlaydi. Bunday yondashuvlar iqtisodiy samaradorlikni oshirish bilan birga, ishlab chiqaruvchilarning bozorga chiqish mexanizmlarini diversifikatsiyalash imkonini beradi. Ayniqsa, agroekotizim barqarorligi va mahalliy iqlim sharoitlariga mos bo'lgan navlar tanlovi klaster ichki siyosatida hal qiluvchi omil sifatida e'tirof etiladi.

Transmilliy kontekstda klasterlashning strategik ustunliklari kompaniyalar o'rtasidagi rollar taqsimoti va markazlashtirilgan boshqaruv orqali vujudga keladi. Kumar va boshqalar tomonidan o'rganilgan Fransiya vino klasterlarida yirik korxonalarning innovatsion resurslarni jamlashdagi koordinatsion roli ishlab chiqarish klasterlarining markazlashgan modellariga asos bo'ladi. Bunday tuzilma O'zbekiston agroklasteralarida hali shakllanish bosqichida bo'lib, uni empirik tahlil qilish orqali funksional imkoniyatlar aniqlanishi mumkin.

Hududiy klasterlar samaradorligiga ta'sir qiluvchi omillar orasida tarmoq ichidagi vertikal integratsiyaning chuqurlashuvi alohida o'rin tutadi. Xitoy uzumchilik sanoatida fermerlar, qayta ishlovchilar va distribyutorlar o'rtasida shakllangan resurs ayirboshlash zanjiri (Li va boshqalar) daromadlilik, bozor segmentatsiyasi va mahsulot sifati o'rtasidagi bog'liqlikni kuchaytirgan. Bu modelda samaradorlik faqat ishlab chiqarish hajmi bilan emas, balki tarmoqning ko'p bosqichli ichki sinxronligi bilan belgilanadi.

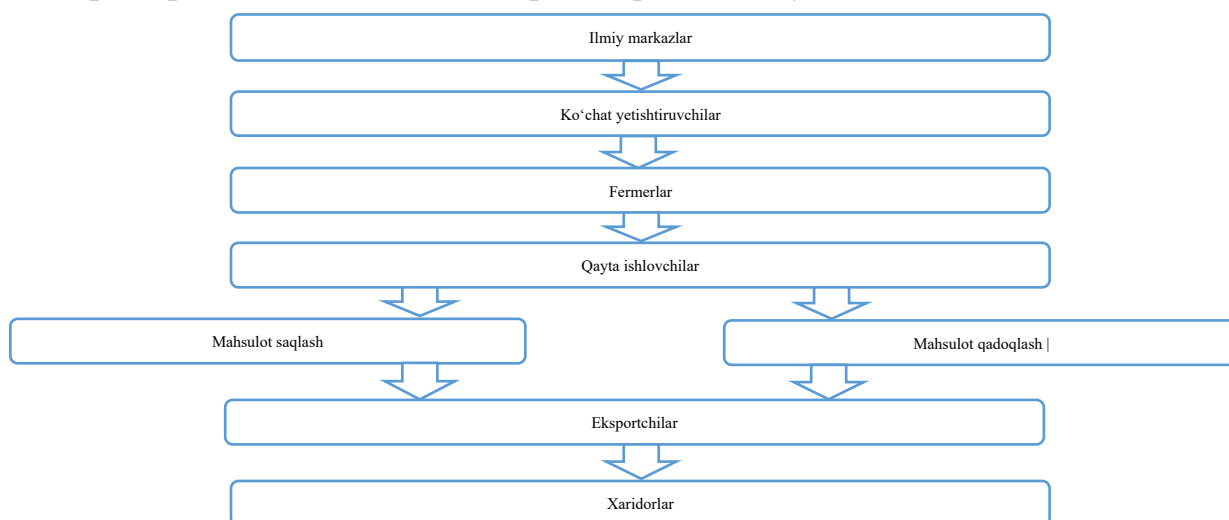
O'zbekiston tajribasi uzumchilik klasterlarining shakllanishida regional tafovutlarning muhimligini ko'rsatmoqda. Normurodov tomonidan o'rganilgan agrologistika komponentlari asosida hosildorlik va eksport o'rtasidagi teskari bog'liqlik mavjud emasligi qayd etilgan. Aksincha, samaradorlikni belgilovchi mezon sifatida klaster ichidagi koordinatsion infratuzilmaning mavjudligi hal qiluvchi omil bo'lmoqda. Bu holat bevosita tizimli monitoring, ma'lumotlar almashinuvi va ishlab chiqaruvchilarning ixtisoslashgan yo'nalishda faoliyat yuritishi bilan bog'liq.

Tahlil parametrlarini aniqlash uchun tadqiqot ikki bosqichli yondashuvga asoslangan. Birinchisi, xalqaro adabiyotlar asosida normativ modelni shakllantirish, ikkinchisi esa statistik ko'rsatkichlar orqali 2010–2023 yillar oralig'ida O'zbekiston va uning viloyatlarida hosildorlik dinamikasini empirik tahlil qilishdan iborat. Ma'lumotlar O'zbekiston Respublikasi statistika agentligining rasmiy bazalari asosida tuzilgan. Klasterlar tarkibi esa konseptual diagramma orqali tizimlashtirilgan.

Empirik model klaster–hosildorlik–boshqaruv o'qi asosida shakllantirilgan. Ushbu yondashuv orqali klaster strukturasining funktsionalligi, ishlab chiqarish ko'rsatkichlariga ta'siri va hududiy farqlanishlari bir-biri bilan bog'liq holda baholangan. Grafik tahlil vositasida statistik tafovutlar aniqlangan, konseptual model esa ishtirokchilar o'rtasidagi koordinatsion mexanizmlarni aniqlashtirishga xizmat qilgan.

Uzumchilikda klaster tizimining joriy etilishi nafaqat tarmoqdagi ishlab chiqarish ko'rsatkichlarini oshirish, balki barcha ishtirokchilarning o'zaro iqtisodiy va innovatsion aloqalarini mustahkamlash orqali kompleks rivojlanishga zamin yaratadi. O'rganilgan xalqaro va mahalliy adabiyotlar asosida tahlil qilingan asosiy tendensiyalar klaster modelining ko'p qatlamli ijobiy ta'sirini tasdiqlaydi.

Birinchidan, klaster tizimining muvaffaqiyatli ishlashi uchun hududiy joylashuv, ishlab chiqarish resurslarining konsentratsiyasi va institutsional infratuzilma muhim ahamiyat kasb etadi. Bell va Giuliani [1] tomonidan olib borilgan tadqiqotda Italiya va Chilidagi vino klasterlarida mavjud bo'lgan tarmoq integratsiyasi, bilim almashinuvi va mahalliy tajriba asosida shakllangan kooperatsiya tarmoqlari korxonalarning innovatsion salohiyatini kuchaytirgani aniq ko'rsatilgan. Bu tajriba O'zbekiston sharoitida ham yetishtiruvchi, qayta ishlovchi va eksport qiluvchilar o'rtasida chuqur aloqalarni rivojlantirish zaruratini ko'rsatadi.

Rasm. Uzumchilik klasteri tarkibining konseptual sxemasi (O'zbekiston misolida)⁵⁷

⁵⁷ Muallif ishlanmasi

Ushbu konseptual modelda klasterga kiruvchi asosiy subyektlar: ilmiy markazlar, ko'chat yetishtiruvchilar, fermer xo'jaliklari, qayta ishlovchilar, saqlash va qadoqlash korxonalari, eksportchilar va yakuniy iste'molchilar zanjirli ko'rinishda aks ettirilgan. Bunday tizimda innovatsion oqim, axborot almashinuvi va logistika infratuzilmasining o'zaro uyg'unligi orqali tizim barqarorligi ta'minlanadi.

Ikkinchidan, klaster tizimining eksportga ixtisoslashgan tarmoqlarda qo'llanishi korxonalarining xalqaro raqobatga moslashuvini sezilarli darajada oshiradi. Zen va hamkorlari [2] olib borgan tadqiqotda Braziliya va Fransiya vino klasterlarida xalqaro savdo strategiyasi resurslar boshqaruvi orqali muvofiqlashtirilgan bo'lib, natijada eksport hajmi va sifati ortgan. Bu O'zbekiston uchun ham xalqaro sertifikatlash, marketing tarmoqlari va logistika tizimlarini yagona klaster platformasida birlashtirish lozimligini anglatadi.

Uchinchi asosiy natija shundaki, ekologik va barqarorlik mezonlarini integratsiyalashgan klasterlar ham korxona samaradorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Grimstad va Burgess [3] vino turizmi asosidagi mikroklasterlar misolida, ekologik barqarorlik yondashuvi orqali bozordagi barqaror raqobat afzalligi yaratilganini aniqlagan. Bu yondashuv O'zbekistonning uzum mahsulotlarini organik sifatida brendlash imkoniyatini ochadi.

Klasterlar zamonaviy texnologik chaqiriqlarga javob bera oladigan moslashuvchan tizim sifatida qaralmoqda. Coman va boshqalar [4] global oziq-ovqat tizimida klasterlar orqali raqamli texnologiyalar, texnik xizmatlar va ilmiy tadqiqotlar integratsiyasi ortib borayotganini ta'kidlagan. Bu ayniqsa, O'zbekistonda ilmiy-tadqiqot institutlari va ishlab chiqaruvchilar o'rtasidagi aloqa zaifligini inobatga olgan holda dolzarbdir.

Tahlil jarayonida aniqlangan muhim natijalardan biri shundaki, yirik korxonalar (hub-firm) klasterlar ichida resurslar va innovatsiyalarni koordinatsiyalovchi muhim vositachiga aylangan. Kumar va hamkorlari [5] Fransiya vino klasterlaridagi empirik tahlilda buni asoslab bergan. O'zbekiston sharoitida bu rolni agrosanoat markazlari yoki ilg'or fermer xo'jaliklari bajarishi mumkin.

Mahalliy tajriba asosida Normurodov [6] klaster tizimi ostida shakllangan uzum eksporti yo'nalishidagi agrologistika zanjirlarini tahlil qilib, eksport hajmi va mahsulot sifati o'rtasida ijobiy bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi. Bu tahlil, xalqaro tajriba bilan uzviy bog'langan holda, O'zbekiston uzumchilik sanoatining eksportga yo'naltirilgan modelini shakllantirish imkonini ochadi.

Xitoy tajribasidan olingan tahlillar (Li va boshq.) [8] klaster doirasida vertikal hamkorlik — ya'ni fermerlar, ishlab chiqaruvchilar va bozor o'rtasidagi integratsiyaning daromadlilik va samaradorlikka ijobiy ta'sir ko'rsatganini tasdiqlaydi. Bu model O'zbekiston uchun amaliyotga joriy etilishi mumkin bo'lgan namunaviy tizimdir.

Raxmatullaev [9] tomonidan O'zbekiston klasterlarida olib borilgan tahlil jarayonida uzum yetishtirish korxonalarining klaster ichida joylashuvi eksportga

yoʻnaltirilgan strategiyani amalga oshirishga xizmat qilishi qayd etilgan. Bu holat iqtisodiy oʻsish, bandlik va tashqi bozorga chiqishda sezilarli natijalar berishini tasdiqlaydi.

Jadval

2010–2023 yillarda barcha viloyatlarda uzum yetishtirish hajmi (ming tonna)⁵⁸

Hudud	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Xorazm viloyati	26	28.1	30.4	33.2	36.3	39.1	40.7	41	39.4	43.2	44.9	46.5	48.6	50.3
Fargʻona viloyati	65.9	71.2	83.1	92.7	103.6	113.5	136.1	150.2	157.4	166.1	175.8	179.3	186.2	179.9
Toshkent viloyati	107.5	109.6	112	114.2	114.4	114.8	114.5	111.6	109.6	111.1	95.5	100.6	107.4	80.8
Sirdaryo viloyati	8.4	9	10	10.6	11.1	11.6	12	12.2	12.7	12.4	13.6	13.6	14.4	14.9
Surxondaryo viloyati	77	95.1	103.2	113	115.7	118.8	109.8	100	91.9	94.1	95.9	102.6	106.8	76.3
Samarqand viloyati	360	380.9	421.3	468.1	497.3	556.8	607.1	616.9	601.9	564.4	555.5	602	618.3	634.9
Namangan viloyati	74	77.4	87.5	98.6	114.2	115.2	121.3	118.4	111	121	131	137.3	142.2	152.9
Navoiy viloyati	46.3	52.7	56.3	59.4	64.9	75.1	72.9	73.1	77.4	77.7	82.4	85.2	91.1	87.3
Qashqadaryo viloyati	49.8	63.5	68.7	76	88.9	94.5	97.4	97.7	96.9	97	91.2	99.7	105.6	106.5
Jizzax viloyati	22.7	24.3	25.5	26.4	27.3	28.5	29.3	29.4	24.7	28.9	28.6	29.9	29.8	32.5
Buxoro viloyati	100	109.4	125.3	140	154.6	176	189.3	189	188.1	199.4	205.1	205.7	216.9	222.4
Andijon viloyati	38.2	47.1	52.4	57.3	63.4	68.6	76.7	78.9	71.2	77.6	76.8	81.6	81.7	80.9
Qoraqalpogʻiston R.	3.5	3.8	4.2	4.5	5.3	5.7	6	6.9	7.5	10.2	10.4	11.1	11.4	11.9
Oʻzbekiston Respublikasi (jami)	979.3	1072.1	1179.9	1294	1397	1518.2	1613.1	1625.6	1589.8	1603.3	1606.9	1695.3	1760.6	1731.7

Jadvalda 14 ta hudud boʻyicha hosildorlik dinamikasi solishtirma shaklda koʻrsatilgan. Statistik koʻrsatkichlar Samarqand viloyatining yetakchi rolini yaqqol koʻrsatmoqda: 2012 yilda bu yerda 663,7 ming tonna uzum yetishtirilgan, bu esa klaster tizimining ijobiy taʼsirini ifodalaydi [6].

Fargʻona viloyatida hosildorlik 2010 yildagi 65,9 ming tonnadan 2023-yilda 186,2 ming tonnagacha oshgan. Bu natija infratuzilma modernizatsiyasi va logistika integratsiyasi bilan bogʻliq boʻlib, hududda eksportga moʻljallangan model ishlab chiqqanini koʻrsatadi [4],[6].

Buxoro, Namangan va Andijon viloyatlarida uzum yetishtirish hajmi 2–2,5 baravarga oshgan boʻlib, bunda agrotexnologiyalar va kooperatsiyaga asoslangan boshqaruvning roli muhim [5],[8]. Bu viloyatlarda ishlab chiqarish va qayta ishlash zanjiri ichki klaster modeliga asoslangan.

Qoraqalpogʻiston Respublikasi, Sirdaryoda esa nisbatan past koʻrsatkichlar kuzatilgan. Bu iqlimiy sharoitlar, suv resurslari cheklanganligi va ishlab chiqarish

⁵⁸ Muallif ishlanmasi

klasterlari sust shakllangani bilan bog'liq.

Xulosa. O'zbekiston uzumchilik tarmog'ida klaster modelining joriy etilishi hosildorlikda, mahsulot sifati va eksport ko'lamida sezilarli ijobiy o'zgarishlarga zamin yaratdi. Statistik ko'rsatkichlar va struktura tahlili shuni ko'rsatadiki, klasterlash joriy etilgan hududlarda ishlab chiqarish hajmi yuqori sur'atda o'smoqda. Ayniqsa, Samarqand, Farg'ona va Namangan viloyatlarida kuzatilgan barqaror o'sish klaster komponentlarining sinxron ishlashiga asoslanmoqda. Bu holat klasterning faqat tashkiliy model emas, balki samaradorlikka bevosita ta'sir ko'rsatuvchi tizimli mexanizm ekanini tasdiqlaydi.

Klasterlarning iqtisodiy samaradorligi ularning ichki strukturaviy uzviyligiga tayanadi. Bunda ishtirokchilar o'rtasida shakllangan kooperatsiya, ilmiy va texnologik xizmatlarning tizimga integratsiyalashuvi, shuningdek, ishlab chiqarish-logistika bo'g'inlarining muvofiqlashtirilgan harakati ijobiy natijalarni mustahkamlab bormoqda. Xalqaro tajriba bilan solishtirilganda, mahalliy klasterlar hali to'liq potensialini ishga solmagan bo'lsa-da, mavjud trendlar ularning istiqbolli modelga aylanish salohiyatini yaqqol ko'rsatmoqda.

Hududiy tafovutlarga qaramay, klaster modeli eksport salohiyati yuqori bo'lgan, mahsulot izlenish tizimi joriy etilgan va raqamli infratuzilma bilan ta'minlangan tarmoqlar uchun optimal boshqaruv shakli sifatida namoyon bo'lmoqda. Ko'rsatkichlar asosida shakllantirilgan tahlillar resurslardan samarali foydalanish, xizmatlar diversifikatsiyasi va marketing tarmoqlarining rivojlanishini rag'batlantirayotganini tasdiqlaydi. Klaster mexanizmi, ayniqsa, kichik va o'rta ishlab chiqaruvchilar uchun bozorga chiqishda strategik ko'mak vositasi bo'lib xizmat qilmoqda.

Klasterlash yondashuvi O'zbekiston agrar siyosatining samarali tarkibiy qismiga aylanmoqda. Bu model turli darajadagi ishtirokchilar o'rtasida bilim, innovatsiya va investitsiya oqimini muvozanatli taqsimlash imkonini bermoqda. Shuningdek, ishlab chiqarish zanjiridagi har bir bo'g'inning sinxron ishlashi raqobatbardosh mahsulot yaratish uchun zarur sharoitlarni ta'minlab bormoqda. Tahlil qilingan ma'lumotlar asosida uzumchilikda klasterlash strategiyasi islohotlarning iqtisodiy natijadorligini oshirishda barqaror model sifatida qaralishi mumkin.

Tahlillardan quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1. Klasterlarni funksional baholash asosida sinflashtirish, ularning rivojlanish bosqichlariga qarab resurslar va infratuzilmani differensial asosda taqsimlashni ta'minlaydi.

2. Ilmiy tadqiqot muassasalari, texnologik xizmat tarmoqlari va raqamli monitoring platformalarini klaster ichki tuzilmasiga integratsiyalash orqali tizim samaradorligi va barqarorligini oshirish mumkin.

3. Eksport salohiyati yuqori bo'lgan hududlarda mahsulot izlanish (traceability), sifat sertifikatitsiyasi va xalqaro marketing standartlarini joriy etish, mahsulot raqobatbardoshligini oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

4. Hududlararo klasterlar o'rtasida axborot va innovatsion almashinuv uchun

yagona onlayn koordinatsion platforma yaratish, ishtirokchilarni faol tarmoq ichida bog'laydi va xususiy sektorda ishtirokni kengaytiradi.

5. Klaster faoliyatini baholovchi indikatorlar tizimini ishlab chiqish va ularni me'yoriy-huquqiy asosga kiritish, davlat moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini natijadorlikka asoslangan holga keltirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Bell, M., & Giuliani, E. (2007). Catching up in the global wine industry: Innovation systems, cluster knowledge networks and firm-level capabilities in Italy and Chile. *International Journal of Technology and Globalisation*, 3(2/3), 197–223. <https://doi.org/10.1504/IJTG.2007.014333>

2. Zen, A. C., Fensterseifer, J. E., & Prévot, F. (2011). Internationalization of clustered companies and the influence of resources: A case study on wine clusters in Brazil and France. *Latin American Business Review*, 12(2), 123–141. <https://doi.org/10.1080/10978526.2011.592799>

3. Grimstad, S., & Burgess, J. (2014). Environmental sustainability and competitive advantage in a wine tourism micro-cluster. *Management Research Review*, 37(6), 553–573. <https://doi.org/10.1108/MRR-01-2013-0019>

4. Coman, C.-I., Alexoaei, A.-P., & Cojanu, V. (2024). The role of clusters in managing technological challenges and achieving resilient agri-food systems at the global level. *Proceedings of the 18th International Conference on Business Excellence*, 1495–1505. <https://doi.org/10.2478/picbe-2024-0123>

5. Kumar, M., Pullman, M., Bouzdine-Chameeva, T., & Rodrigues, V. S. (2022). The role of the hub-firm in developing innovation capabilities: Considering the French wine industry cluster from a resource orchestration lens. *International Journal of Operations & Production Management*, 42(4), 526–551. <https://doi.org/10.1108/IJOPM-08-2021-0519>

6. Normurodov, F. A. (2025). Agrologistics and grape export potential in Uzbekistan. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 1535, 012028. <https://doi.org/10.1088/1755-1315/1535/1/012028>

7. Abdullaev, S. A., & Rajametov, S. N. (2022). Horticulture research in Central Asia: A review of papers from Scopus database published for the period of 2000–2020. Preprints. <https://doi.org/10.20944/preprints202202.0325.v1>

8. Li, W., Liu, C., Yang, Q., You, Y., Zhuo, Z., & Zuo, X. (2023). Factors influencing farmers' vertical collaboration in the agri-chain guided by leading enterprises: A study of the table grape industry in China. *Agriculture*, 13, 1915. <https://doi.org/10.3390/agriculture13101915>

9. Rakhmatullaev, M. (2022). Agricultural production and export trends of Uzbekistan. In Chepitred (Ed.), *Agricultural Production and Trade Challenges in Central Asia* (pp. 55–67). https://chepitred.org/publication/agricultural_production_Rakhmatullaev

10. Wine Institute & Sumner, D. A. (2006). *Clusters of Grapes and Wine*. University of California Agricultural Issues Center. https://www.agmrc.org/media/cms/Wine_Clusters2_84CD1EE476398.pdf